

УДК 3.071:[005.93+334.735]

ГАРМОНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ТАКСОНОМІЇ

ПЕДЧЕНКО Н. С.

кандидат економічних наук

Полтава

Управління процесом формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації обумовлює необхідність застосування порівняльного дослідження, що полягає у співставленні даних про результати господарювання. Таке дослідження вимагає значної кількості показників, які дозволять надати всебічну характеристику об'єкта дослідження та більш повно змалювати картину перспективності подальшого розвитку. У контексті даного питання важливу роль відіграє гармонізація управління процесом формування потенціалу розвитку на основі методу таксономії як нового підходу в практиці господарювання підприємств та організацій споживчої кооперації, що дозволить спрямувати різновекторні складові та об'єднати їх в єдиний інтегральний показник.

За твердженням В. Плюта, таксономія (від грецької *τάσσειν* – порядок, розміщення і *νόμος* – закон, наука) – це наука про правила упорядкування і класифікації [14, с. 7].

Термін «таксономія» вперше був запропонований в 1813 р. Огюстеном Декан্ডолем, який займався класифікацією рослин, і застосовувався лише в біології [2]. Пізніше термін стали використовувати в ширшому сенсі, і сьогодні він може пропонуватися для групування речей. Майже будь-які об'єкти, живі та неживі, чи навіть події, можуть бути прокласифіковані відповідно до розробленої таксономічної схеми, у якій буде дотримана ієрархічність від простого до складного чи навпаки. Таксономії, що складені з таксономічних одиниць, зазвичай знаходяться у ієрархічній структурі, відображаючи співвідношення між батьківськими та дочірніми складовими.

Одним з перших, хто почав використовувати спеціальну дослідну методику агрегування ознак, став З. Хельвіг, який запропонував таксономічний показник як синтетичний показник, об'єднаний із усіх ознак, що характеризують економічне явище [14, с. 8; 18, с. 78; 13]. Цікавилися і мають значні результати, присвячені даній проблематиці, наукові праці таких вчених як В. Плюта, С. Айвазян, З. Бажаева [14; 18].

Сьогодні таксономічний метод пропонують розглядати при аналізі внутрішніх ресурсів підприємства [18], рівня розвитку регіональних ринків праці [6], тенденцій розвитку промисловості [3], для оцінювання соціально-

економічної безпеки [1], та все частіше при визначенні саме інтегральних показників: оптимальності структури капіталу [4], рівня організації кредитної діяльності [5], соціально-економічного розвитку регіонів [13].

На наш погляд, актуальним є питання розрахунку інтегрального показника як агрегованого узагальнення значення багатьох ознак, що всебічно описують рівень гармонізації управління процесом формування потенціалу розвитку, для підприємств та організацій споживчої кооперації. Ускладненням це питання постає як через наявність трьох рівнів формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації, так і через особливості її функціонування, зокрема входження до її складу 21 обласної спілки, 190 районних споживчих спілок, 180 районних споживчих товариств та 1652 споживчих товариств [7]. Відповіддю на таке непросте, але цікаве наукове і практичне питання і може стати метод таксономії. Наші наукові симпатії можемо пояснити явними перевагами такого методу, що виражені такими позиціями:

- ✦ «спеціально орієнтований на дослідження об'єктів, що характеризуються великою кількістю різнорідних параметрів» [1];
- ✦ «допоможе «згорнути» багатомірний статистичний матеріал ... у часі та просторі у єдину кількісну характеристику» [5];
- ✦ як синтетична величина врахує «вплив значень всіх індивідуальних показників» [6, с. 142];
- ✦ характеризує та ілюструє зміну значень показників, що формують синтетичний [3];
- ✦ дозволить вирішити «проблему упорядкування багатомірних об'єктів або процесів щодо заданого нормативного вектора-еталона» [4, с. 113];

- ✦ підкреслює наявність або відсутність однорідності у сукупності, що досліджується, визначає локальні згущення або розрідження і навіть вільні місця у сукупності «крапок-об'єктів» [18, с. 78].

Крім цього, всі показники, що взяті в основу дослідження, поділяються на стимулятори, ті, що позитивно впливають на синтетичний, і на дестимулятори, що гальмують його розвиток. Це дозволить в подальшому регулювати вектори розвитку через стимулювання позитивних впливів та нівелювання дії дестимуляторів.

Екстраполюємо вказані переваги на об'єкт дослідження та відтінимо основні переваги такого методу при оцінці ефективності формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації (рис. 1). Виходячи з того, що процес формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації має три рівні, зокрема структурно-галузевий, господарський, інституціональний, кожен з яких має свої складові (трудова, матеріальна, інформаційна, запаси – перший рівень, фінансову, інвестиційно-інноваційну – другий рівень, соціальну, управлінську, маркетингову – третій рівень) та ключові чинники успіху, то гармонізація його управління на основі метода таксономії вимагає визначеності з показниками, що будуть використані при розрахунку інтегрального.

Алгоритм використання таксономічного показника наведемо на рис. 2.

Пропонуємо, дотримуючись логічності дослідження, провести таксономічний аналіз для кожного рівня формування потенціалу розвитку за загальними показниками функціонування Укоопспілки в цілому. Це дозволить комплексно оцінити кожен рівень ефективності формування потенціалу розвитку, взявши за основу максимальну кількість показників, та отримати загальну картину змін, які відбуваються в переліку ознак, що вивчаються в динаміці.

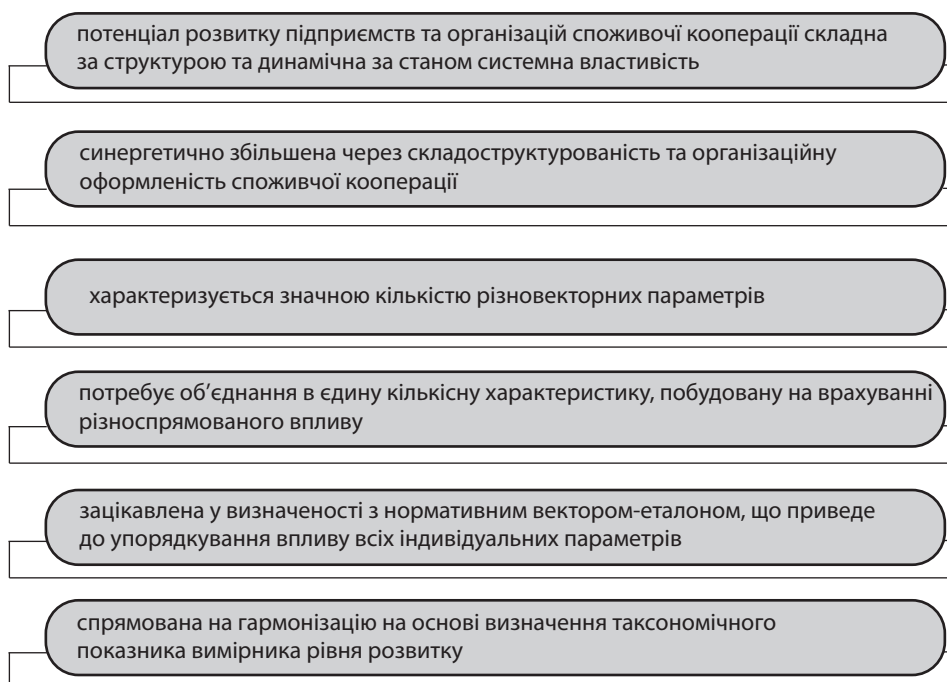

Рис. 1. Переваги застосування таксономічного аналізу для гармонізації потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації [систематизовано автором]

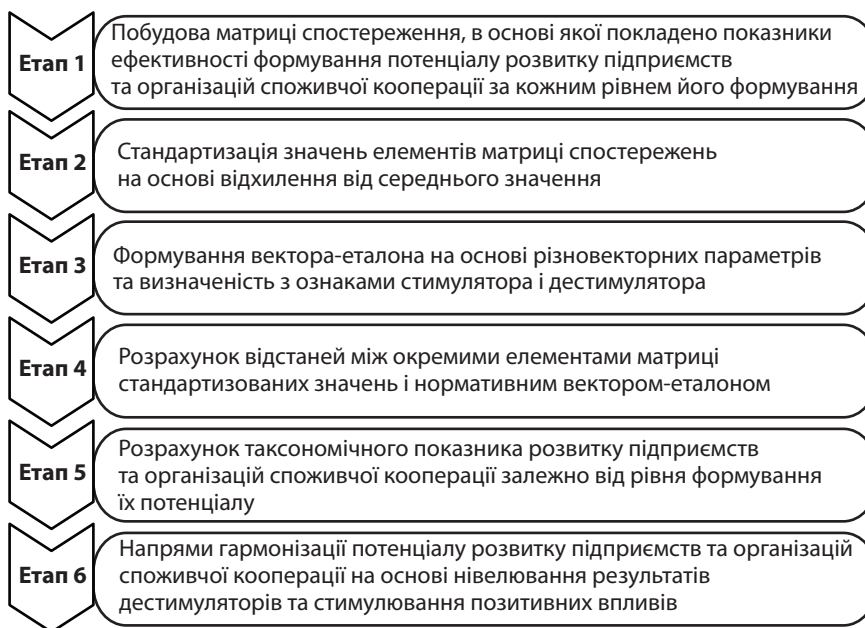

Рис. 2. Алгоритм розрахунку таксономічного показника оцінки ефективності формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації [систематизовано автором]

На першому етапі здійснюється формування матриці спостережень (X_k), яка може бути представлена таким чином:

$$X_k = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix}, \quad (1)$$

де i – порядковий номер періоду (від 1 до n);
 j – показник, який характеризує стан відповідного об'єкта;

x_{ij} – значення показника j для періоду i (від 1 до m) [14, с. 10].

Для побудови матриці проведено відбір показників, які, на нашу думку, найбільш істотно характеризують рівень ефективності управління показниками першого рівня формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації з метою гармонізації функціонування системи, і на основі яких буде розраховано таксономічний показник. До його складу включено: питома вага персоналу з вищою освітою; середньомісячна заробітна плата працівника; загальний обсяг роздрібного товарообороту; роздрібний товарооборот підприємств громадського харчування; обсяг промислової продукції; мережа роздрібної торгівлі; мережа закладів ресторанного господарства; мережа ринків; зведений чистий результат торгівлі; зведений чистий результат ресторанного господарства; зведений чистий результат заготівлі; оборотність товарів; кількість збиткових підприємств; середньоспискова чисельність працюючих; обсяги збитків (табл. 1).

Елементи даної таблиці – це показники, виражені в специфічних ознаках в різних одиницях виміру. Тому

для проведення наступних розрахунків проведемо стандартизацію, що дозволить звести всю одиницю виміру до єдиної величини, тобто вирівняти значення ознак. Така трансформація відбувається за такою формулою:

$$Z_{ik} = \frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{s_k}, \quad (2)$$

причому

$$\bar{x}_k = \frac{1}{w} \sum_{i=1}^w x_{ik}; \quad (3)$$

$$s_k = \left[\frac{1}{w} \sum_{i=1}^w (x_{ik} - \bar{x}_k)^2 \right]^{\frac{1}{2}}, \quad (4)$$

де $k = 1, 2, \dots, n$;

n – кількість ознак;

w – кількість одиниць;

x_{ik} – значення ознаки k для одиниці i ;

\bar{x}_k – середнє арифметичне значення ознаки k ;

s_k – стандартне відхилення ознаки k ;

Z_{ik} – стандартизоване значення ознаки k для одиниці i [14, с. 11].

Після проведення стандартизації ознак, матрицю даних (Z) приведемо в табл. 2.

Побудова показника ефективності управління складовими структурно-галузевим рівнем формування потенціалу розвитку підприємств і організацій споживчої кооперації полягає у визначенні елементів матриці спостережень та їх стандартизації, після чого проводиться диференціація ознак. При цьому всі стандартизовані ознаки розподіляємо на стимулятори та дестимулятори. Основою такого поділу є спрямованість впливу кожного з показників на рівень ефективності формування потенціалу розвитку системи споживчої кооперації. Ознаки, які позитивно впливають на загальний рівень розвитку об'єкта (стимулюють його), є стимуляторами, ознаки, що уповільнюють потенціал розвитку підприємства, є

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку таксономічного показника за складовими першого рівня формування потенціалу розвитку підприємств та організації споживчої кооперації за 2001 – 2010 рр.

Рік	Питома вага персоналу з вищою освітою	Середньомісячна заробітна плата працівника, грн	Загальний обсяг роздрібного товарообороту, тис. грн	Роздрібний товарооборот підприємств громадського харчування, тис. грн	Обсяг промислової продукції, тис. грн	Мережа роздрібноі торгівлі, од.	Мережа закладів ресторанного господарства, од.	Мережа ринків, од.	Зведений чистий результат торгівлі, тис. грн	Зведений чистий результат ресторанного господарства, тис. грн	Зведений чистий результат заготівлі, тис. грн	Оборотність товарів, дні	Кількість збиткових підприємств, од.	Середньоспискова чисельність працюючих, осіб	Обсяги збитків, тис. грн
2001	10,7	175	1656,10	325,10	434,70	24635	7546	725	-21692	-3463	-5513	39	2623	161389	86766
2002	11,7	219	1766,50	363,00	387,20	22586	7340	672	-3174	-465	-1064	40	1761	138678	40392
2003	12,6	271	1904,60	395,10	414,40	20389	6803	622	458	219	3	40	1300	121178	35492
2004	13,7	338	2158,10	446,70	422,70	18166	6132	586	2289	882	-41	37	960	105684	29089
2005	14,3	459	3610,30	479,90	447,00	16782	5510	563	10511	1063	-299	35	647	93996	24632
2006	15,6	592	2947,90	516,80	458,60	14653	4873	533	22938	2368	657	37	421	85150	19554
2007	16,4	770	3208,90	591,03	498,90	13194	4387	506	31154	4865	1564	37	248	77749	15556
2008	17,6	1043	3303,90	692,10	589,50	12057	3905	481	42523	5768	3223	33	162	75573	14417
2009	19,5	1200	3390,50	693,40	529,20	11340	3709	460	30994	5512	750	32	135	67198	9951
2010	20,5	1423	3835,20	731,40	504,40	10694	3485	423	32281	5680	1372	30	35	59536	3534

Джерело: складено автором на основі [7 – 12, 15 – 17].

дестимуляторами. Поділ ознак на стимулятори та дестимулятори – основа для побудови вектора-еталона, який являє собою точку P_0 з координатами:

$$z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0n}$$

При цьому дані координати визначаються за такими формулами:

$$z_{0s} = \max z_{rs}, \text{ якщо } s \in I, \quad (5)$$

$$z_{0s} = \min z_{rs}, \text{ якщо } s \notin I \quad (s = 1, \dots, n), \quad (6)$$

де I – множина ознак; z_{rs} – стандартизоване значення ознаки s для одиниці r [14, с. 16].

Таким чином, для підприємств та організацій споживчої кооперації вектор-еталон має координати приведені у табл. 3. Показниками-стимуляторами є питома вага персоналу з вищою освітою; загальний обсяг роздрібного товарообороту; роздрібний товарооборот підприємств громадського харчування; обсяг промислової продукції; мережа роздрібноі торгівлі; мережа закладів ресторанного господарства; мережа ринків; зведений чистий результат торгівлі; зведений чистий результат ресторанного господарства; зведений чистий результат заготівлі; оборотність товарів. Показниками-дестимуляторами є середньомісячна заробітна плата працівника; кількість збиткових підприємств; середньоспискова чисельність працюючих; обсяги збитків.

Наступним етапом алгоритму оцінки ефективності управління процесом формування потенціалу розвитку є розрахунок відстаней між окремими елементами матриці стандартизованих значень і нормативним вектором-еталоном та визначення таксономічного показника розвитку (табл. 4).

Інтерпретуються таксономічний показник таким чином: потенціал розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації на першому рівні його формування має несталу тенденцію і свідчить про недостатній рівень ефективності управління.

Таблиця 2

Матриця стандартизованих показників

Рік	z_{1k}	z_{2k}	z_{3k}	z_{4k}	z_{5k}	z_{6k}	z_{7k}	z_{8k}	z_{9k}	z_{10k}	z_{11k}	z_{12k}	z_{13k}	z_{14k}	z_{15k}
2001	-1,05	-1,13	-1,44	-1,42	-0,58	1,76	1,50	1,84	-1,90	-1,91	-2,57	0,92	2,24	2,01	2,63
2002	-0,82	-1,02	-1,29	-1,15	-1,40	1,32	1,36	1,26	-0,94	-0,91	-0,52	1,23	1,16	1,28	0,56
2003	-0,62	-0,90	-1,12	-0,92	-0,93	0,85	0,99	0,71	-0,75	-0,68	-0,03	1,23	0,59	0,72	0,34
2004	-0,36	-0,74	-0,79	-0,55	-0,79	0,37	0,53	0,32	-0,65	-0,46	-0,05	0,31	0,16	0,23	0,05
2005	-0,22	-0,45	1,06	-0,31	-0,37	0,07	0,10	0,06	-0,22	-0,40	-0,17	-0,31	-0,23	-0,15	-0,15
2006	2,20	-0,14	0,22	-0,05	-0,17	-0,39	-0,34	-0,26	0,42	0,04	0,27	0,31	-0,51	-0,43	-0,37
2007	0,26	0,29	0,55	0,48	0,52	-0,70	-0,68	-0,56	0,85	0,88	0,69	0,31	-0,73	-0,67	-0,55
2008	0,54	0,94	0,67	1,21	2,08	-0,95	-1,01	-0,84	1,44	1,18	1,45	-0,92	-0,83	-0,74	-0,60
2009	0,98	1,31	0,78	1,22	1,04	-1,10	-1,15	-1,07	0,84	1,10	0,31	-1,23	-0,87	-1,00	-0,80
2010	1,21	1,84	1,35	1,49	0,61	-1,24	-1,30	-1,47	0,91	1,15	0,60	-1,84	-0,99	-1,25	-1,09

Джерело: складено автором на основі табл. 1.

Таблиця 3

Вектор-еталон показників першого рівня формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації

Вектор-еталон	Питома вага персоналу з вищою освітою	Середньомісячна заробітна плата працівника, грн	Загальний обсяг роздрібного товарообороту, тис. грн	Роздрібний товарооборот підприємств громадського харчування, тис. грн	Обсяг промислової продукції, тис. грн	Мережа роздрібно торгівлі, од.	Мережа закладів ресторанного господарства, од.	Мережа ринків, од.	Зведений чистий результат торгівлі, тис. грн	Зведений чистий результат ресторанного господарства, тис. грн	Зведений чистий результат заготівлі, тис. грн	Оборотність товарів, дні	Кількість збиткових підприємств, од.	Середньоспискова чисельність працюючих, осіб	Обсяги збитків, тис. грн
P_0	2,20	-1,13	1,35	1,49	2,08	1,76	1,5	1,84	1,44	1,18	1,45	1,23	-0,99	-1,25	-1,09

Джерело: складено автором на основі табл. 2.

Таблиця 4

Розрахунок відстаней між окремими спостереженнями і вектором-еталоном та побудова таксономічного показника

Показник відстані	Значення	Модифікований показник	Значення	Таксономічний показник	Значення
C_{i02001}	10,27	d_{i2001}	0,91	K_{i02001}	0,09
C_{i02002}	8,21	d_{i2002}	0,89	K_{i02002}	0,11
C_{i02003}	7,41	d_{i2003}	0,80	K_{i02003}	0,20
C_{i02004}	7,02	d_{i2004}	0,76	K_{i02004}	0,24
C_{i02005}	6,51	d_{i2005}	0,70	K_{i02005}	0,30
C_{i02006}	5,88	d_{i2006}	0,64	K_{i02006}	0,36
C_{i02007}	5,96	d_{i2007}	0,64	K_{i02007}	0,36
C_{i02008}	6,33	d_{i2008}	0,68	K_{i02008}	0,32
C_{i02009}	6,87	d_{i2009}	0,74	K_{i02009}	0,26
C_{i02010}	7,56	d_{i2010}	0,82	K_{i02010}	0,18

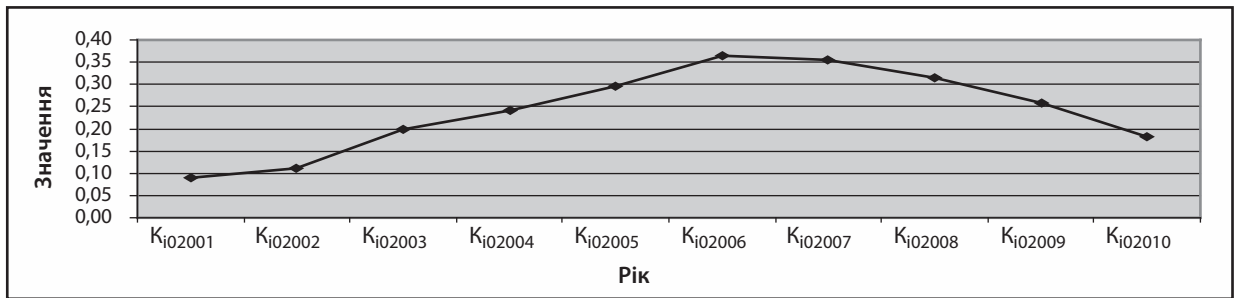
Джерело: складено автором на основі табл. 1, 2, 3.

Розрахунок інтегрального показника як агрегованого узагальнення значення таких показників, як: питома вага персоналу з вищою освітою; середньомісячна заробітна плата працівника; загальний обсяг роздрібного товарообороту; роздрібний товарооборот підприємств громадського харчування; обсяг промислової продукції; мережа роздрібної торгівлі; мережа закладів ресторанного господарства; мережа ринків; зведений чистий результат торгівлі; результат ресторанного господарства; результат заготівлі; оборотність товарів; кількість збиткових підприємств; середньоспискова чисельність працюючих; обсяги збитків засвідчив стау тенденцію до позитивного розвитку протягом 2001 – 2006 рр. та його зниження протягом 2007 – 2010 рр. (рис. 3).

зобов'язань; прострочена дебіторська заборгованість; співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості; обсяги банківських кредитів та позик.

Дані рис. 4 дозволяють відмітити, що кращими роками для потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації на основі складових другого рівня його формування, судячи з позитивного нарощення таксономічного показника, є 2005 – 2007 рр. Аналогічно складовим першого рівня відбувається падіння, обумовлене кризовими явищами в економіці країни протягом 2008 – 2009 рр. і часткове покращення ситуації у 2010 р.

Проведемо розрахунок таксономічного показника для третього рівня формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації. Для

Джерело: складено автором на основі табл. 4.

Рис. 3. Динаміка таксономічного показника для складових першого рівня формування потенціалу розвитку

Аналогічно проведемо розрахунок таксономічного показника для другого рівня формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації. Для цього будуть використані такі складові: обсяги інвестицій в основний капітал; витрати, пов'язані з поліпшенням об'єктів; обсяги незавершеного будівництва; обсяги чистого прибутку від господарської діяльності; розміри статутного капіталу; розміри пайового капіталу; власні кошти; фінансові інвестиції; власні кошти в обороті; співвідношення оборотних активів до поточних

цього будуть використані такі показники: середньоспискова чисельність працюючих; кількість пайовиків; кількість студентів, які навчаються за напрявленнями; матеріально-технічна база, розташована у сільській місцевості; витрати, пов'язані з управлінням у ресторанному господарстві; витрати, пов'язані з управлінням в торгівлі; виконання планового завдання з роздрібного товарообороту; виконання планового завдання ресторанним господарством; непродуктивні витрати. Дані рис. 5 свідчать про низький рівень ефективності управ-

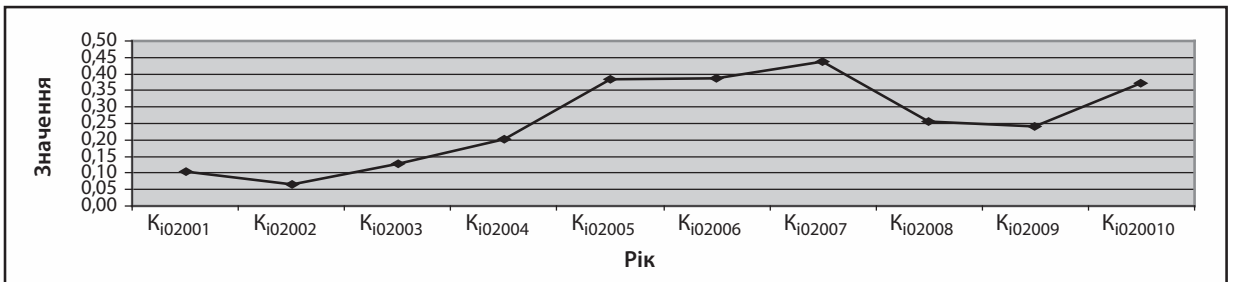

Рис. 4. Динаміка таксономічного показника для складових другого рівня формування потенціалу розвитку

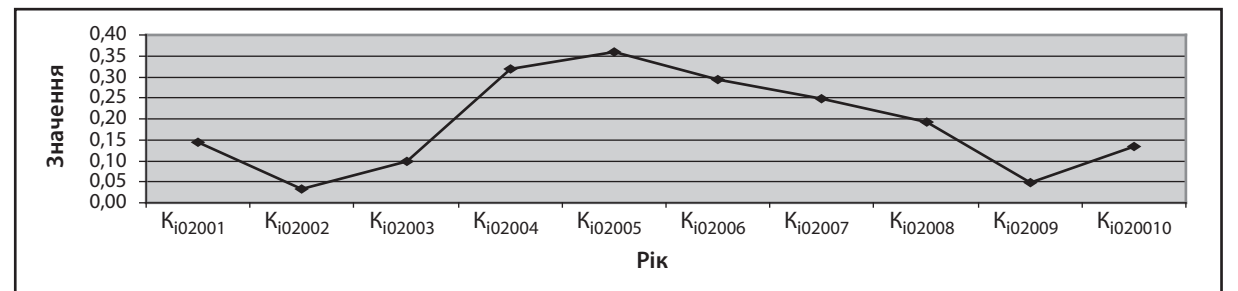

Рис. 5. Динаміка таксономічного показника для складових третього рівня формування потенціалу розвитку

ліній третім рівнем формування потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації, що підтверджується значенням таксономічного показника. Його найбільше значення складає 0,36 лише у 2005 р., після чого спостерігається різке падіння, і станом на 2010 р. майже дорівнює рівню 2001 р. (0,13).

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропоновані підходи дозволять гармонізувати управління процесом формування потенціалу розвитку для підприємств та організацій споживчої кооперації на основі розрахунку інтегрального показника як агрегованого узагальнення значення багатьох ознак і визначеності у спрямованості впливу показників з метою його стимулювання або стримування. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бєлай С.** Застосування таксономічного методу для оцінювання соціально-економічної безпеки регіонів України / С. Бєлай // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – № 4(11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2011_4/index.html
- 2.** Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
- 3. Дутченко О. М.** Аналіз тенденцій розвитку промисловості України / О. М. Дутченко, І. В. Бєлова, О. О. Дутченко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 4. – С. 41 – 43.
- 4. Калашникова К. М.** Застосування таксономічного аналізу для визначення інтегрального показника оптимальності структури капіталу / К. М. Калашникова // Управління розвитком. – 2012. – № 2(123). – С. 112 – 115.
- 5. Калишенко В. О.** Застосування таксономічного аналізу для визначення інтегрального показника рівня організації кредитної діяльності ПАТ «Ощадбанк» / В. О. Калишенко, О. І. Буркун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.gisar.eu/ru/node/462](http://gisar.eu/ru/node/462)
- 6. Осадча Ю. В.** Аналіз рівня розвитку регіональних ринків праці / Ю. В. Осадча // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1(11). – С. 142 – 145.
- 7.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Кримспоживспілки, облспоживспілок за 2010 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2011. – 103 с.
- 8.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2007 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2008. – 109 с.
- 9.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2006 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2007. – 111 с.
- 10.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2005 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2006. – 127 с.
- 11.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств Укоопспілки за 2004 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2005. – 126 с.
- 12.** Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2002 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2003. – 134 с.
- 13. Пантилей В.** Таксономічна оцінка інтегрального соціально-економічного розвитку регіонів України і Польщі / В. Пантилей // Часопис соціально-економічної географії. – Харків, 2008. – Вип. 4(1). – С. 128 – 134.
- 14. Плюта В.** Сравнительный анализ в экономических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа / Пер. с научной редакции В. М. Жуковой. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
- 15.** Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2009 рік. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2010. – 107 с.
- 16.** Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2004 – 2008 роки. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2009. – 118 с.
- 17.** Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 1999 – 2003 роки. – К. : Центральна спілка споживчих товариств України / Укоопспілка, 2004. – 140 с.
- 18. Саблина Н. В.** Использование метода таксономии для анализа внутренних ресурсов предприятия / Н. В. Саблина, В. А. Теличко // Бізнес Інформ. – 2009. – № 3. – С. 78 – 82.